

Marcik Głuszak

Protokoły Rady Nieustającej z lat 1775-1788 w zasobach AGAD : rodzaje i charakterystyka

---

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 18, 45-54

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARCIN GŁUSZAK
(ŁÓDŹ)

Protokoły Rady Nieustającej z lat 1775–1788 w zasobach AGAD. Rodzaje i charakterystyka

1. Rada Nieustająca – zagadnienia wstępne; 2. Kancelaria Generalna i kancelarie departamentowe Rady Nieustającej; 3. Zasoby archiwalne AGAD; 4. Dokumentacja prowadzona w Radzie Nieustającej; 4.1. Protokoły potoczne; 4.2. Protokoły ekspedycji publicznych; 4.3. Aneksy; 4.4. Akta departamentowe; 4.5. Zbiory drukowane rezolucji; 5. Podsumowanie.

1

Rada Nieustająca¹, utworzona w drodze kompromisu zawartego między konserwatywną frakcją magnacko-szlachecką, królem Stanisławem Poniatowskim oraz reprezentującym stronę rosyjską ministrem spraw zagranicznych Nikitą Paninem², powołana została do życia na sejmie rozbiorowym w 1775 r.³ i funkcjonowała formalnie do stycznia roku 1789⁴, kiedy to rozwiązana została mocą decyzji Sejmu Czteroletniego⁵. Była pierwszym w dziejach Rzeczypospolitej centralnym, kolegiальnym⁶ organem władzy wykonawczej – wyposażonym w szerokie kompe-

¹ Nie licząc kilku mniejszych publikacji, Radzie Nieustającej poświęcono dotychczas trzy monografie: W. Konopczyński, *Geneza i ustanowienie Rady Nieustającej*, Kraków 1917; A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988; K. Bucholc-Srogosz, *Departament Wojskowy Rady Nieustającej w latach 1775–1789 i 1793–1794*, Poznań 2007.

² W. Konopczyński, *op. cit.*

³ *Ustanowienie Rady Nieustającej*, VL VIII, f. 84–109.

⁴ *Uchylene Rady Nieustającej*, VL IX, s. 64.

⁵ W roku 1793 na sejmie grodzieńskim Rada Nieustająca została przywrócona do życia, działała już jednak na innych zasadach, zob. J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku*, Poznań 1952, s. 98–109, T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. V, Warszawa 1897, s. 261–263. Niniejsza publikacja poświęcona jest jedynie protokołom tzw. pierwszej Rady Nieustającej.

⁶ Radę Nieustającą tworzył król i 36 konsyliarzy wybieranych co dwa lata spośród senato-

tencje⁷, których realizację ułatwić miał jej podział na pięć departamentów: Interesów Cudzoziemskich, Policji, Wojskowy, Sprawiedliwości i Skarbu⁸.

2

Bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu Rady odgrywała koordynująca jej działania Kancelaria Generalna. Wpływały do niej wszelkiego typu pisma: memoriały, noty i raporty, które przekazywano następnie, według właściwości, do poszczególnych departamentów. Pracami Kancelarii kierował sekretarz generalny Rady, a jej sztab tworzyli sekretarze departamentowi, kanceliści i kopiści, których zadania precyzyjnie określiła uchwalona 12 listopada 1776 r. *Ordynacja w Radzie Nieustającej*⁹.

Z uwagi na rozbudowany zakres zadań i konsekwencje ich realizacji, w Radzie Nieustającej prowadzono bardzo szczegółową dokumentację, zarówno na poziomie Kancelarii Generalnej, jak i w kancelariach wszystkich departamentów. Celem tak skrupulatnych działań było utrwalenie na piśmie dla celów dowodowych wszystkich czynności i decyzji podejmowanych przez poszczególne organy Rady, co pozwalało monitorować bieg rozpatrywanych przez konsyliarzy spraw, odwoływać się do treści uchwalonych rezolucji, a w razie potrzeby – egzekwować odpo-

---

rów i przedstawicieli stanu rycerskiego, VL VIII, f. 84, zob. także: M. Krzymkowski, *Wybory członków Rady Nieustającej (aspekty organizacyjno-prawne)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2013, t. XVI, s. 119–129.

⁷ VL VIII, f. 98–100. Kompetencje te rozszerzono w roku kolejnym, *Powinności i władza departamentów w Radzie przy Boku Naszym Nieustającej oraz tłumaczenie obojętności prawa 1775 ustawy tejże Rady*, VL VIII, f. 850–855. Wśród nich znalazło się między innymi: prowadzenie polityki zagranicznej, obsadzanie wyższych urzędów, przygotowywanie projektów konstytucji, kontrola nad armią, sądownictwem i skarbem, zob. więcej: A. Czaja, *op. cit.*

⁸ W skład każdego z departamentów wchodziło ośmiu konsyliarzy. Wyjątek stanowił czteroosobowy zespół Departamentu Interesów Cudzoziemskich, VL VIII, f. 93.

⁹ Rękopis *Ordynacji* znajduje się w zbiorach AGAD (tzw. Metryka Litewska, VII, 76, k. 27–35). Jej tekst wydany został także drukiem: *Ordynacja w Radzie Nieustającej*, wyd. M. Głuszak, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, t. XII, s. 135–150. W dalszej części artykułu, odwołując się do tego aktu, podajemy numerację stron tekstu drukowanego. W katalogu zadań sekretarzy znalazły się między innymi: generalna piecza nad całością dokumentacji Rady, sporządzanie projektów rezolucji departamentowych, prowadzenie ksiąg i rejestru czynności departamentowych oraz ochrona dokumentacji przed wglądem przez osoby nieuprawnione. Do obowiązków kopistów i kancelistów, poza codzienną obecnością w kancelariach, należało rzetelne prowadzenie protokołów departamentowych oraz – podobnie jak w przypadku sekretarzy – ścisłe przestrzeganie tajemnicy służbowej, w tym zakaz wynoszenia dokumentów z siedziby departamentów, przyjmowania korzyści majątkowych i utrzymywania kontaktów z osobami zainteresowanymi, *Ordynacja...*, s. 148–149.

wiedzialność konkretnych urzędników. Analiza protokołów była zresztą jednym z zadań wyznaczanej na początku każdego sejmu specjalnej deputacji – złożonej z posłów i senatorów – do tzw. egzaminowania czynności Rady Nieustającej. Na posiedzeniu poświęconym kontroli rządu jeden z członków deputacji odczytywał raport z sesji plenarnych Rady z wyszczególnieniem najważniejszych decyzji podejmowanych przez konsyliarzy. Protokoły stanowiły więc istotny element w procesie nadzoru władzy ustawodawczej nad wykonawczą.

3

W warszawskich zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych, w tzw. Metryce Litewskiej, w dziale VII zachowana została prawie cała dokumentacja prowadzona przez Kancelarię Rady w latach 1775–1788. Składają się na nią 53 sygnatury, pod którymi znajdują się oprawione w skórę księgi zawierające protokoły Rady Nieustającej. Stan dokumentów w przeważającej części jest dobry i – poza protokołami z roku 1777 – pozwala na ich udostępnienie w oryginalnej formie papierowej. Siedem sygnatur udostępnianych jest jedynie na mikrofilmach.

4

Kancelaria Generalna Rady prowadziła dwa rodzaje protokołów: protokoły potoczne i protokoły ekspedycji publicznych, a także aneksy, w których gromadzono napływające do Rady memoriały, noty i raporty. Ponadto, zgodnie z art. III wspomnianej *Ordynacji* z 1776 r., własną dokumentację musiały prowadzić poszczególne departamenty¹⁰.

4.1. W myśl art. II *Ordynacji* posiedzenia plenarne Rady miały odbywać się dwa razy w tygodniu, w każdy wtorek i piątek, zaczynać o godz. 11 przed południem i trwać „póki okoliczność i potrzeba wymagać będzie”¹¹. Z posiedzeń tych sporządzano tzw. protokoły potoczne, w których zapisywano wszystkie czynności podejmowane przez plenum Rady. Protokoły te wpisywano do ksiąg, obejmujących najczęściej jedno półrocze. Na pierwszej stronie każdego protokołu odnotowywano numer porządkowy sesji oraz datę dzienną posiedzenia. Następnie sporządzana była lista obecności, własnoręcznie podpisywana przez konsyliarzy. Miało to istotne znaczenie w związku z przepisem: „Dla punktualnego za tym zjeżdżania się na sesje pełnej Rady to się stanowi, że któryby konsyliarz opóźnił się

¹⁰ *Ordynacja...*, s. 148.

¹¹ *Ordynacja...*, s. 143.

i po przeczytaniu protokole przyszedł dopiero do izby, utraci dzień prezencji i protokołu podpisywać nie będzie¹². Absencja skutkowałą również uszczerbkiem na pensji: za jedną nieobecność potrącano 222 zł i 6 gr¹³. Mimo to frekwencja na poszczególnych sesjach była zróżnicowana i wahała się w różnych okresach od kilkunastu do ponad trzydziestu konsyliarzy. Z uwagi na brak wymaganego kworum niejednokrotnie sesje były odwoływane.

Zgodnie z ustawą z 1775 r. sesje miał rozpoczynać król, podając „od tronu propozycje, jakie mu się zdawać będą, które zgodnymi głosy lub gdy zgoda nie nastąpi pluralitate decydowane będą”¹⁴. Jednocześnie w konstytucji zaznaczono, że w razie nieobecności monarchy to prymas – w pierwszej kolejności – „te, jako wyżej, czynności wypełni”. Następnie głos mógł zabrać marszałek Rady oraz poszczególni konsyliarze¹⁵. Na podstawie protokołów potocznych rzeczywiście możemy stwierdzić, że w niektórych przypadkach sesje „zagajał” marszałek lub któryś z członków Rady. Przedmiot tego rodzaju wystąpień był zróżnicowany: począwszy od spraw merytorycznych – tzw. pilnych, wymagających szybkiej decyzji Rady, po *stricte* organizacyjne, dotyczące na przykład wyjazdu króla lub biskupa, uroczystego otwarcia obrad nowej Rady czy powinszowań skierowanych do Stanisława Augusta Poniatowskiego w związku z kolejną rocznicą koronacji¹⁶.

Konstytucja sejmowa stanowiła dalej, że „na końcu każdej sesji plenarnej sekretarz Rady Nieustającej czytać będzie protokoły pięciu departamentów, ażeby interesa w nich zawarte przez Radę Nieustającą in pleno rezolwowane były”¹⁷. Inaczej nieco regulowała tę kwestię *Ordynacja*, w myśl której „sesja każda miała rozpoczynać się od raportów departamentowych, według porządku onychże”¹⁸. Rozbieżność ta nie miała jednak istotnego znaczenia. Praktyka pokazała, że poza nielicznymi wyjątkami odczytywanie sprawozdań departamentów i podejmowanie związanych z tym uchwał było głównym i jedynym merytorycznym punktem obrad plenarnych. Protokoły prowadzono w sposób staranny i przejrzysty. Kolejność prezentowania spraw przez poszczególne departamenty była stała. Zaczynano od doniesień z Departamentu Interesów Cudzoziemskich, kolejno przechodzono do raportów Departamentu Policji, Wojskowego, Sprawiedliwości i Skarbu. Pod właściwymi nagłówkami odnoszącymi się do poszczególnych departamen-

¹² *Ordynacja...*, s. 143.

¹³ A. Czaja, *op. cit.*, s. 119.

¹⁴ VL VIII, f. 93.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Sesja nr 6 z 1.12.1786 r.

¹⁷ VL VIII, f. 93.

¹⁸ *Ordynacja...*, s. 143.

tów odnotowywano informacje o nadesłanych do Rady, przekazanych do departamentów i rozpatrywanych przez nie, różnego typu raportach (wojskowych lub sądowych), wnioskach i prośbach w formie not i memoriałów, oraz fakt złożenia projektu i uchwalenia przez plenum Rady odpowiedniej rezolucji. Protokół podpisywał król, pierwszy senator i marszałek Rady.

Na końcu każdej księgi protokolarnej, dla szybkiego odnalezienia konkretnej sprawy, umieszczano summariusz, czyli registr materii, z uwzględnieniem podziału na departamenty. Registr ten charakteryzował stały układ. W pierwszej kolumnie umieszczano datę dzienną, w drugiej w sposób skrócony przedstawiano treść podejmowanej czynności. Do kolejnych kolumn wpisywano odpowiednio: numer karty z protokołu potocznego, numer porządkowy, pod którym Rada wydała rezolucję umieszczaną w protokole ekspedycji publicznych, i numer karty w tzw. aneksach.

4.2. Drugi rodzaj protokołów prowadzonych przez Generalną Kancelarię stanowiły protokoły ekspedycji publicznych, do których wpisywano treść wszystkich uchwalanych przez Radę Nieustającą rezolucji – decyzji podejmowanych w związku z kierowanymi do niej prośbami lub zapytaniami zawartymi w tzw. memoriałach. Przez ponad 12 lat funkcjonowania Rada wydała ich blisko 2800. Tematyka rezolucji była zróżnicowana. Dotyczyła spraw wojskowych, funkcjonowania miast królewskich (w tym finansów i zaopatrzenia) lub szeroko rozumianych spraw gospodarczych. Jednak do najczęściej poruszanych problemów należało tłumaczenie obowiązującego prawa. W 1776 r. uprawnienie do jego interpretacji stało się wyłączną kompetencją Rady Nieustającej¹⁹. Już wkrótce po nadaniu jej nowej prerogatywy do Kancelarii Rady napływać zaczęły dziesiątki memoriałów, not i raportów sądowych opisujących wątpliwości wynikające z braku uregulowań prawnych lub zawierających pytania dotyczące niejasnych i niezrozumiałych przepisów konstytucji sejmowych. Spektrum podejmowanej materii obejmowało zarówno organizację i funkcjonowanie sądownictwa, prawo procesowe, prywatne, jak i – w mniejszym stopniu – kryminalne. Również katalog podmiotów występujących do Rady z wnioskami o wykładnię prawa był szeroki: począwszy od różnego rodzaju organów sądowych, przez urzędników centralnych i lokalnych, na osobach prywatnych – uczestnikach procesów sądowych – skończywszy²⁰.

¹⁹ VL VIII f. 849. Pomimo wyraźnych zastrzeżeń ustawowych o braku mocy prawodawczej i sądowniczej Rady (VL VIII, f. 98) wyposażenie jej w kompetencję do interpretacji prawa spotkało się ze stanowczym sprzeciwem opozycji, obawiającej się przekraczania przez Radę swoich uprawnień i ingerencji w sferę zarezerwowaną dla sejmu i sądów, zob. *Dyaryusz Seymu ordynaryjnego pod zwiazkiem konfederacyi generalney obojga narodow agitującego się*, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776, s. 64–85.

²⁰ Zob. M. Głuszak, *Rezolucje interpretacyjne Rady Nieustającej*, CPH 2013, z. 2, s. 73–101.

Wszystkie rezolucje opierały się na jednolitej konstrukcji, na którą składały się powtarzane formuły i zwroty²¹. Każda opatrzona była na górze pierwszej strony nadawanym jej w kancelarii numerem odpowiadającym kolejności uchwalania. W każdej można także wydzielić trzy zasadnicze części: protokół, kontekst i eschatokół.

Mający charakter wstępu protokół zawierał intytulację o niezmiennej treści: „My Stanisław August z Bożej Łaski Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czerniechowski za zdaniem Rady Nieustającej”²².

W kontekście – merytorycznej części dokumentu – można wyróżnić narrację, zaczynającą się zawsze od skróconego opisu wniosku o wyjaśnienie wątpliwości prawnych. Zawierała ona określenie głównego adresata rezolucji (zazwyczaj będącego równocześnie autorem zapytania), np. „Odpowiadając na memoriał, w którym Ur. N. zapytuje się; Roztrząsnąwszy raport Sądu Ziemskiego N., żądającego wytłumaczenia”. Adresat-osoba fizyczna najczęściej przedstawiany był z imienia, nazwiska i funkcji, ewentualnie samego nazwiska, w przypadku instytucji podawano natomiast jej pełną nazwę ze wskazaniem lokalizacji (prowincji, województwa, ziemi lub powiatu). Kolejną część rezolucji stanowiła dyspozycja, zawierająca odpowiedź Rady na podniesioną wątpliwość prawną. Dyspozycja rozpoczynała się od stałej formuły: „My Król, za zdaniem Rady przy Boku Naszym Nieustającej deklarujemy [oświadczamy]”. Kontekst zamykała korroboracja – informacja o środkach uwierzytelniających dokument – o następującej treści: „Rezolucję tą za zdaniem Rady przy Boku Naszym Nieustającej Ręką Naszą podpisaną pieczęcią tejeż Rady stwierdzić rozkazaliśmy”²³.

²¹ Konstrukcja rezolucji Rady Nieustającej nie odbiegała zasadniczo od tej dawno przyjętej dla dokumentów wystawianych w okresie średniowiecza. O budowie dokumentu i używanych w nim formułach zob. np. S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, oprac. J. Dobosz, Poznań 2008, s. 59–60.

²² Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na końcowe sformułowanie, podkreślające rolę, jaką przy tego typu uchwałach odgrywała sama Rada. W celu ograniczenia pozycji króla, co było jednym z priorytetów aktywnej w tej kwestii strony rosyjskiej, wszystkie decyzje plenum miały być podejmowane większością głosów. Rola monarchy zredukowana została tu zatem do szeregowego konsyliarza. Jedynie w przypadku równego rozłożenia wotów królowi przysługiwała „druga kreska”, pozwalająca rozstrzygnąć wynik głosowania, VL VIII, f. 93.

²³ W przypadku uniwersałów królewskich treść korroboracji brzmiała: „List ten Nasz, Uniwersał Rekwizycyjalny [Zalecający – w poszczególnych uniwersałach występują drobne różnice w tekście – M.G.], podpisaliśmy i on wydrukowany, per copias, [oraz pieczęcią Rady przy Boku Naszym Nieustającej stwierdzony – formuła ta pojawia się tylko w uniwersale nr 258 – M.G.] z podpisem Wielebnego Rady Naszej Sekretarza, po Grodach, Parafiach, Miastach i Miasteczkach Naszych, w Koronie i Wielkim Xięstwie Litewskim rozesłać, a dla dostateczniejszego

Trzecia część dokumentu – eschatokół – zawierała datację i lokację, a więc informacje o miejscu i dacie wydania rezolucji, np. „Dan w Warszawie dnia XV miesiąca grudnia roku pańskiego 1786, panowania naszego roku XXIII”. Tak jak w protokołach potocznych, pod każdą z rezolucji składane były trzy podpisy: króla, pierwszego senatora i marszałka Rady Nieustającej²⁴. Ponadto, na dole ostatniej karty każdej rezolucji umieszczano informację o wnioskodawcy – podmiocie, na którego zapytanie Rada udzieliła odpowiedzi, ze wskazaniem departamentu (względnie plenum Rady), w którym projekt rezolucji został przygotowany (w przypadku rezolucji dotyczących interpretacji prawa był to Departament Sprawiedliwości), np. „Rezolucja na memoriał ur. Stadnickiego starosty ostrzeszowskiego. Z Departamentu Sprawiedliwości”.

Podobnie jak w przypadku protokołów potocznych, także protokoły ekspedycji publicznych opatrzone były rejestrami pozwalającymi na szybkie odnalezienie w księgach właściwej rezolucji.

4.3. Odrębną grupę dokumentów stanowiły, jak wynika z summariuszy, tzw. aneksy, w których gromadzono wszystkie pisma wpływające do Rady, a więc wspomniane memoriały, raporty i noty. Z uwagi na ich zaginięcie i prawdopodobne zniszczenie dokładne odtworzenie zbiorów archiwalnych w tym zakresie jest niemożliwe.

4.3. Równie poważne straty zanotowano jeśli chodzi o akta poszczególnych departamentów. Na podstawie *Ordynacji* wiemy jedynie, że w każdym z nich prowadzone miały być cztery księgi: pierwsza, zatytułowana *Sesje*, w której najprawdopodobniej odnotowywano czynności przeprowadzone na posiedzeniach departamentu, druga (*Memoriały*), gromadząca zapewne napływające do departamentu pisma, trzecia (*Rezolucje*), obejmująca przygotowywane przez konsyliarzy wchodzących w skład danego departamentu, a następnie uchwalone na plenum Rady rezolucje, wreszcie czwarta (*Do ułożenia nowych projektów*), w której być może układano projekty praw, które Rada kierowała następnie pod uchwały sejmowe²⁵. Ponadto

---

wszystkich obwieszczenia/prędszej wszystkich wiadomości, te kopie wszędzie assigendo ad valvas, po ambonach publikować, oneż w gazetach publicznych umieścić rozkazaliśmy”.

²⁴ Zasady tej nie przestrzegano skrupulatnie, co było spowodowane częstą nieobecnością króla. W szczególności dotyczyło to okresu od lutego do maja 1787 r., a więc podczas wyjazdu Stanisława Augusta do Kaniowa, K. Zienkowska, *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław 1998, s. 282. W przypadku uniwersałów królewskich podpis składał jedynie król lub zastępujący go pierwszy senator.

²⁵ *Ordynacja...*, s. 148.

Departament Sprawiedliwości miał obowiązek sporządzenia spisu wszystkich jurysdykcji trzech prowincji, tj. wielkopolskiej, małopolskiej i litewskiej. Było to związane z kontrolą, jaką objęto sądy, zobowiązane do nadsyłania sprawozdań zawierających terminy „rozpoczęcia i zakończenia sądów, z wyliczeniem liczby kadencji wymieniając oraz z imionami i nazwiskami sprawujące osoby też jurysdykcje Rzplitej”²⁶. W departamencie tym, jak stanowiła *Ordynacja*, miały być także sporządzane dwa protokoły, osobny dla prowincji koronnych (z podziałem na dwie części: wielkopolską i małopolską) i prowincji litewskiej, „służące do interesów temu departamentowi poruczonych [...] w których to protokołach zdania, jakie będą departamentu, w każdej materii traktowanej na sesjach [...] nieodwłocznie być mają zapisywane tak, aby na sesji przyszłej jasnie ułożone deliberata czytane być mogły”²⁷.

4.5. Omawiając protokoły Rady Nieustającej, nie sposób nie wspomnieć o *Zbiorach rezolucji* wydanych drukiem²⁸. Żadna z konstytucji sejmowych nie rozstrzygnęła, czy rezolucje powinny być wiążące dla wnioskodawców. Tym bardziej nie ustalono, czy powinny być one wiążące dla sądów w analogicznych przypadkach. Mimo to, w celu upowszechnienia rezolucji i zapoznania z ich treścią szerszego kręgu urzędników sądowych oraz osób prywatnych, z inicjatywy konsyliarza Rady Nieustającej stolnika starodubowskiego Rafała Slizienia zdecydowano o ich publikacji w formie zbiorów drukowanych²⁹. Decyzję motywowano tym, że

pięcioletnie prace JKMości i Rady Jego Nieustającej zdają się być bez pożytku kiedy do powszechnej Narodu nie przychodzą wiadomości i co się dla jednej Jurysdykcji Sądowej na zapytanie rzekło to i dziesięć razy na zapytanie drugich o też samo ze stratą czasu i zatrudnienia Radzie Nieustającej przychodzi³⁰.

Ostatecznie przedstawiony 12 września 1780 r. projekt *Zbioru* został na posiedzeniu plenarnym Rady zaakceptowany i skierowany do druku³¹. W drodze królewskiego przywileju z 6 lutego 1783 r. wyłączność na druk rezolucji na 20 lat otrzymała założona w 1775 r. Drukarnia Korpusu Kadetów w Warszawie³², kiero-

²⁶ *Ibidem*, s. 145.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Pełna nazwa brzmiała: *Zbiór rezolucji Rady Nieustającej potrzebnych do wiadomości jurysdykcji sądowych i obywatelów obojga narodów*.

²⁹ Protokół potoczny Rady Nieustającej, sesja 38 z 28 maja 1779 r., AGAD, tzw. ML, VII, 24, k. 17.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Protokół potoczny Rady Nieustającej, sesja 163 z 12 września 1780 r., AGAD, tzw. ML, VII, 30, k. 54 v.

³² *Privilegia Typographica Polonorum. Polskie przywileje drukarskie 1493–1793*, oprac. M. Juda, Lublin 2010, s. 423.

wana przez Piotra Dufoura – przysięgłego drukarza i księgarza Szkoły Głównej Paryskiej, pełniącego od 1784 r. funkcję nadwornego konsyliarza króla Stanisława Augusta Poniatowskiego³³.

I tak pierwszy tom zawierał rezolucje uchwalone w latach 1776–1778. Kolejne cztery pojawiły się w 1784, 1785, 1786 i 1788 r. Łącznie w zbiorach drukowanych znalazły się 502 rezolucje z lat 1776–1786³⁴, poświęcone interpretacji prawa koronnego i litewskiego. Poza pierwszym tomem, w którym zebrane rezolucje uporządkowano chronologicznie, w kolejnych wydawca zdecydował się na układ rzeczowy rezolucji. Rezolucje zostały uporządkowane według kryterium przedmiotu, określanego tytułami, np. *O lichwie*, *O opiekunach i kuratorach*, *O sprawach granicznych*. Na początku każdego ze zbiorów umieszczono specjalny rejestr materii – osobny dla prowincji koronnych, osobny dla Wielkiego Księstwa Litewskiego. W rejestrach tych materie ułożone zostały alfabetycznie. Tym samym rezolucje wydane w różnym okresie, a dotyczące tej samej problematyki znajdowały się w *Zbiorze* w jednym miejscu.

5

Protokoły Rady Nieustającej stanowią bogaty i wartościowy materiał źródłowy, zawierający cenne informacje nie tylko o samej Radzie – jej strukturach, organizacji i działaniu – ale i o rzeczywistym stanie państwa. Ilustrują sytuację wewnętrzną i zewnętrzną Rzeczypospolitej w najważniejszych obszarach jej funkcjonowania: polityki zagranicznej, wojskowości, skarbowości, sądownictwa i gospodarki. Sposób prowadzenia protokołów dowodzi nowoczesnej jak na schyłek XVIII w. organizacji Rady Nieustającej, która przez pryzmat prac kancelaryjnych jawi się jako zupełnie sprawny, skuteczny i profesjonalnie działający organ władzy. Z zachowanych dokumentów przeziiera przywiązanie konsyliarzy do systematycznej, rzetelnej pracy, nie zawsze, jak wiadomo, docenianej, zarówno przez współczesnych obserwatorów sceny politycznej, jak i potomnych – badaczy czasów stanisławowskich.

Jest także rzeczą znamienne, że zgromadzone w Archiwum Głównym Akt Dawnych protokoły Rady Nieustającej nie zostały jak dotąd wykorzystane w pracach badawczych historyków i historyków prawa w sposób, jak się wydaje, dostateczny. Poświęcone jej dotychczas prace, choć w większości wartościowe,

³³ K. Świerkowski, *Piotr Doufour*, PSB, 1946, t. 5, s. 450–451.

³⁴ Rezolucje uchwalone podczas ostatniej kadencji Rady opublikowane zostały w 2014 r. Zob. *Zbiór rezolucji interpretacyjnych Rady Nieustającej z lat 1786–1788*, oprac. M. Głuszak, Łódź 2014.

nie stanowią całościowego opracowania tak ważnej dla okresu polskiego Oświecenia instytucji rządowej. Tym samym, mając na uwadze dobry stan zachowanej dokumentacji, za wciąż aktualny uznać należy sformułowany już kilkadziesiąt lat temu postulat pilnego przygotowania pełnej monografii Rady Nieustającej³⁵.

---

³⁵ Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 2: *Od połowy XV wieku do r. 1795*, Warszawa 1968, s. 506.